

7. Njiva prihaja od leta do leta rodovitniša, ako prideluješ na nji klaje; hira ti pa od leta do leta bolj, ako seješ le žito, ktero se ne more dobro obnašati, če mu seno in detelja ne pomaga.

8. Živino rediti se splača le takrat, ko je klaja po ceni.

9. Kakor je dan današnji živinska cena, nese njiva več, če je s klajo obsejana, kakor če jo obseješ z žitom.

10. Gospodar, kdor hoče zemljišče svoje v bolji stan pripraviti, ga mora najpred za klajo gnojiti, — gnoj za žito pride potem že sam po sebi. „Amtsbl. des landw. Ver. in Sachsen“.

Grahov mol.

Ta mali merčes nam pokvarja grah, posebno na Krajskem, tako zlo, da se nam pripravno zdí, da tudi v „Novicah“ od njega nekoliko omenimo.

O njegovi naturi je gosp. kustos Vincenci Kollar prav veliko mikavnega in zanimivega naznaul.

Grahov mol (Erbsenkäfer, brachus pisi) je majhen, černorjav, belopikast, krilat keberček z dvema belima lisama na zadnjem koncu života, ki ena čez drugo v podobi križa ležite, po katerih se lahko od navadnega grahovega mola razloči, kateri je sploh znan in ki se metuljem prišteva.

Preden začne grah cvesti, se keberček že na njivi z grahom obsejani prikaže, kjer se on in ona parita. In kmali potem leže babica, kakor gosp. Kollar misli, zalego v grahovo stročje ali pa na njegove stebela, kar je pa mojim skušnjam ravno nasproti. Po mojih skušnjah leže babica jajčica v cvetno čašico, in tukaj se iz njih gosenci izvalijo, in rastejo in se ponašajo s stročjem vred, pozneje zlezejo po stebelu do stroka in se skoz lušino v grahovo zernje zarijejo. Če bi pa babica jajčica na že izrašeno stročje legla, bi gosenci s stročjem vred enako ne rastla, in potem takem bi se pozneje ne mogla skoz že precej sterjeni strok pregristi in v zerno grahovo vgnjezditi. Kdor pogostoma o cvetji na grahovo njivo zahaja, bo gotovo tudi zapazil, da grahov keberček grah, ravno preden jame cvesti, najraje obiskuje; kadar cvetje že nekoliko ponehuje, se pomalem zmanjšuje, in potem ko je grah popolnoma ocvetel, tudi on popolnoma zgine. Tukaj moramo pa še opomniti, da mora narurni nagon mola opominjati, da se prezgodaj v grahovo zerno ne zaprede, sicer bi se moglo zerno spriditi, spreobrnilo bi se namreč v belo gručo prahu podobno, od ktere bi gosenci gotovo tudi kmali poginila. To se dostikrat tudi takrat pripetí, kadar je negodno vreme grah v rasti zadrževalo, in gosenci se ni o pravem času v grahovo zerno zarila. Če se je pa gosenci o pravem času v zerno vrila, to zapredenje mola ne zadržuje v rasti zerna celó nič, ampak zraste popolnoma debelo, kakor druge zerna, ki jih mol ni napadel. Če se zeleni strok od zerna odluši, se s prostimi očmi vidijo tiste zerna, ki jih je mol napadel, vidijo se namreč po njih černe pikice, ne večje kakor če bi bil kdo z iglico va-njo vbodil. Od začetka se le pod luskom tikoma naprej pomiče, dokler se ne spravi do srede, kjer se nje daljno razvitje prične in dokonča. Ko je že popolnoma keberček postal, prebode lusk na drugi strani in izleze iz grahovega zernja in sferči kamor se mu poljubi. V zgodnjem grahu, v tako imenovani grašici, noben mol, ako se koj po žetvi omlati, ne ostane v grahovem zernji, ampak popusti svoje stanovališča; vse drugače je pa s poznim, tako imenovanim grahom za kuho. Ta grah je zrel in se požanje in omlati že precej pozno proti jeseni, zato se pa tudi mol prav rad va-nj vgnjezdi; čez zimo v njem ostane; spomladi pa svojo hišico zapusti in v prosti zrak odleti.

V vsakem grahu, če le ni bil še pred pozno jesenjo omlačen, po navadi keberček pogine. Tudi neugodno vreme ga pokonča, ali o potresu ob mlačbi pogine in konec vzame.

Kdo zamore tedaj reči, da bi ne bilo molu prirojeno, da svojo hišico tako hitro zapusti, ko popolnoma verha doraste, in se na prostost podá; v grahu le tabart ostane, če ga mraz prehití, ali pa mu zakasnjena mlačba ne pripusti, da bi svoje ležišče zapustil.

Lahko se vsak prepriča: ali so moli v grahu ali ne, če ga le v gorko hišo prinese. Berž ko moli gorkoto čutijo, jamejo iz graha lezti. Ko so enkrat na prosti zrak prišli, ostanejo čez zimo do spomladi v hišah in skednjih ali v zidovnih in drevesnih razpoklinah, kjer jih še tako hud mraz ne pokonča.

Škoda, ki jo mol grahu prizadene, je dvojna; prvič je grah, ki ga je mol napadel, veliko lažji, pri drobnem skoraj za polovico, pri debeljem pa za četrti del, in tak od molov razjeden grah ni za prodaj več, ampak se le za klajo živini porabi. Predalječ bi pa šel, kdor bi mislil, da je od mola razjedeni grah človeškemu zdravju škodljiv in da ni za družega kakor za preč vreči. Drugič ne pride grah ob moč kaljivosti, ako ga tudi mol nekoliko razjé; druge škode mu ne napravi, bi rekel, kakor le to, da je nekoliko lažji, ker ga le od strane ogoli, do kalí pa le malokterikrat zadene.

Če bi nas pa utegnil kdo poprašati: kako se dá mol pregnati in pokončati, mu moramo naravnost odgovoriti, da nimamo zato do zdaj še gotovega sredstva, s katerim bi se dal ta merčes zatreti. Ker kmetovavci sploh mislijo, da se večidel mol po semenu razširjuje in množí, je bilo od več strani nasvetovano, naj se grah kake ure pred setvijo na zlo vroč kraj (od 40 do 50 R. stopinj) postavi; taka vročina mola pokonča, kaljivosti pa nič ne škoduje. Tej škodi bi se pa po tem lahko v okom prišlo, če bi se lanski ali predlanski grah za seme jemal, v katerem ni več živih molov, kakor tudi marsikteri kmetovavci že delj časa ravnajo.

Na vse to moramo pa vendar le opomniti, naj kmetovavec grah pred setevjo pregreva ali kakorkoli namakva ali pa predlanskega seje, bo težko mola odpravil, da bi mu ga več ne razjedal, ker na to vižo se le mol zatara, kar ga je v grahovem zernji, ne pa tisti, ki je že iz njega pobegnil. (Konec sl.)

Zgodovinska drobtinica.

Še enkrat o denaru Adnamat.

Zvezek kranjskega društva, ki ga je izdalo mesca decembra 1858, str. 99, Nr. 397 naznanja novico, da so v Kropi našli komad tega starega denara.

Gosp. Terstenjak je o tem denaru v lanskim „Novicah“ obširno pisal, in temeljito dokazal, da je denar slovensk, in ADNAMAT pomenja to, kar: edna mat, Eine Mark.

Poznamovanje МЪТЪ (m't') nahajamo še v staroserbskih listinah za merilo. Tako stoji v pismu, s katerim Štefan Uroš III. kralj serbski, dečanski kloster utemeljuje od leta 1330, da se ima klostru dati pšenice МЪТЪ, проса МЪТЪ, овса МЪТЪ, винограда МЪТЪ, to je, pšenice m't', prosa m't', ovsa m't', vinograda m't', (glej Miklošič „Monumenta serbica“ str. 98). МЪТЪ, M't', je toraj bilo merilo za različne reči, za zernje, pa tudi za vinograde; — zakaj bi se ne bilo tudi utegnulo rabiti za denar. Glasnik ъ stoji večidel za a*) v cerkvenoslovensčini, primeri ВЪСЪ, praedium, vicus, kranjskoslovenski: vas, tako tudi МЪТЪ = MAT. Ker govorimo matika, die Haue, iz korenike mat, scindere, tedaj mat, genitiv: mati, pomenja to, kar mark, rubelj itd. Ker so stari Slovani sreberne štanžice odsekali, robili, matili, odrezovali, je tedaj komadič po vsi pravici dobil poznamovanje: MAT. Primeri staroruski denar: РѢЗАНЪ, рѢЗАНЪ = Rezan', Rjezan' (Dictionar

*) Tudi v serbsčini primeri k'b'l der Metzen, serbski kabao, celo za o primeri cerkvenoslov. ЛЪГЪКЪ, l'gok', slov. lahek, lehek in lohek.

akadem.), kterege omenja tudi „Slovo o polku Igor.“, od rezam = matim. Merilo za zernje se je velelo zatega voljo МЪТЬ, — m't', mat, ker se je poveršina odmatila (geschnitten, gestrichen), tako tudi pri vinogradih se je čerta matila — vrezala, kako daleč ima segati. Sie wurde abgemarkt, abgeschnitten, bezeichnet. МЪТЬ — Mat, toraj = Mark, Rubelj, das abgehauene, abgeschnittene itd.

Fr. Pohorski.

Ljudevit vojvoda horvatski. *)

Zlomek večje historične povesti.

I.

1. V staroslavnem Sisku so zbrani na sv. treh kraljev dan leta 817 knezi in župani iz vseh krajev Horvatske. Na visokem mestnem turni visi červeno-bela bandera, in bistra Sava ima komaj zadosti prostora za vse ladije. Iz turna zatrobi v sreberni rog stražar gradski v znamenje, naj se knezi in županje podajo v vojvodovo dvorano. Vse urno hiti, ker radovedni so vsi, kaj bode vojvoda njim oznanil.

Na pozlačenem prestolu — v rujavo surko oblečen — kraj bedra svetlo sabljo — sedi hrabri Ljudevit.

„Zdravo bratje! Hvala vam, da ste me poslušali in vsi prišli iz lepih krajev naše blage zemlje horvatske — iz rodovitne Posavine, iz kamenite Like in bogatega Zagorja. Znajte, zmiraj več išče od nas sosed naš mogočni Frank, in hoče celoma našo samostalnost pokončati. Bogme! kakor dolgo še v meni kapljica kervi teče, nečem terpeti, da bi naša lepa zemlja prišla pod tujo sužnost. Ali niste vsi ednakih misel?“

„Smo, smo, smo!“ — zadoni ko grom po gorskih brezdnih iz glasnih gerl vseh sjajnih knezov in županov.

„Tako ali oborožajte kmete, učite je vojskovati, hočem še preje poslanca poslati nemškemu cesarju, in ako nam ne oblehkoti nadlog — tedaj junaci! hočemo pokazati, da je Horvatu poštena smert ljubša, kakor nepoštena sužnost.“

Knezi in župani se poslovijo, in se podajo iz grada nazaj v mesto. Narod zezvediv, da bode lov na nemškega volka, je zapel junaške davorije in na velikem tergovišču se je vkljub ojstri zimi veliko vertilo kolo veselih plesavcov in plesavk.

2. Na pepelnico leta 817 je bilo v Sisku sopet nekoliko knezov zbranih. Po mestu se je govorilo, da je bode svetli vojvoda poslal k nemškemu cesarju.

Ob dvanajstih stopi iz vojvodove dvorane knez Jaropluk, in zbranim tovaršem na glas reče:

„Junaci, hajd na konjiče! Naš pot je daleko — daleko v poglavitno mesto nemškega cesarja.“

Vse hitro skoči na svoje belce, in lepa četa mladih katanov zapusti drago domovino.

Nježnočuteče matere, mile sestrice in drage ljubice so blagoslavliale naše potnike, in marsiktero oko je plavalo v solzah. —

Že je Jurjevo minolo, ko je knez Jaropluk prišel v Achen poglavitno mesto nemškega cesarja.

Celo mesto je bilo na nogah, ko so naše junake zagledali. Vsi na bistrim belcih, na glavi imajoči červene kape z dolgo belo perjanico, noge oblečene v ozke modre hlače, okoli rujavih surk beli plajš — takšnih jahačev še prebivavci achenskega mesta nikdar niso vidili.

Jaropluk stopi pred svetlega cesarja in govori ovako:

„Svetla krona, mogočni cesar! Prinesemo Ti bratinski pozdrav od slavnega vojvoda horvatskega Ljudevita Tvojega mogočnega mejaša na iztoku Tvojega velikega cesarstva. Mi živimo, kakor mirni sosedje, ali mejni Tvoj grof friulski Kadolaus dela zmiraj nepokoj, dopušča svojim ljudem, da hodijo prek meje Tvojega cesarstva, in tam ple-

nijo, — naše ženske in device odpeljujejo za utišenje svojih slast mesenih. Ako ne bode Tvoja pravičnost skerbela za mir in ne bo kaznila prederznega grofa, ter si bomo pravico z našimi britkimi čordami iskali.“

Cesarja so te smelne besede ostro piknole, ker ni bil navajen poslušati takšnih glasov. Poznati mu je bilo na licu, da mu niso dopadle smelne besede svobodoljubecih Horvatov. Vendar mu nobena huda beseda ne izsmukne čez ustnice, marveč poslancom obljubi, da bode skerbel za mir.

Naši junaci se podajo sopet v svojo domovino in na Petrovo jih pozdravi malo in veliko z glasnim „Živio“ v staroslavnem Sisku.

3. Na vseh Svetcov dan prijaše velika truma naroda v Sisek. Svetli vojvoda gleda skoz visoki prozor, in ko narod zagleda, stopi hitro na balkon svoje palače.

„Junaci! kaj je vaša volja? Od ktere strani pridete?“

„Pokolpiani smo, in prišli smo se potožiti Bogu in Vam, svetli vojvoda, da nemški vitezi so včeraj spet plenili v Tvoji zemlji. Grad starega kneza Branimira je zapalil nemški grof Thegan, in mu ukradel ljubo hčerko — diko starega kneza — ktera je lepša kakor svetla danica. Pomagaj nam, privoli nam, da smemo brusiti kose, in nje kazniti za to zlobo.“

„Poterpite še malo junaci, kadar bode zapela kukavica, verujte mi, da so njihove pleča že občutile meč horvatski“, poteši narod vojvoda Ljudevit.

Ljudstvo se podá na svoj dom, in svetli vojvoda še piše oni dan pismo do nemškega cesarja, naj ga, ker ničesar ni storil za zderžanje mira in ni konca napravil grozovitnemu vladanju Kadolausa, na bojnem polji počaka, ko junak junaka.

4. V poletji 819 stoji na primorskem polji silna vojska. Sulice se bliskajo podnevi, kakor zvezdice ponoči, in kadar solnce se je skrilo za planine, se po bližnjih gorah zasvetijo žareči ognji.

Na sredini polja stoji beli šator horvatskega vojvoda, in okoli njega stojijo hrabri knezi in župani.

„Tukaj je počakajmo“, — reče vojvoda Ljudevit. — „Horvati so dobri jahači, in le s konjištvom bomo premagali svoje vrage. Vsaki naj bode lev na svojem mestu in „sloboda“ naše geslo.“

Na Vidovo leta 819 je solnce čisto kervavo priplavalo na obnebe. — Vse je bilo preplašeno. — Od zapada sem po cesti, ktera iz Tersta derži, se je gibala nemška vojska, ktero je cesar iz Italije poslal, naj pokori pravicoljubecé Horvate.

„Sloboda! sloboda!“ zadoni po širokem polji in hrabri Horvati planejo kakor gladni levi na sovražnike. Začne se kervav boj, in pervlje, kakor se je solnce bilo poslovalo, so Horvati stali kot zmagovavci na primorskem polji. Duhovniki so peli pred altari zahvalne pesmi, in narod je krikal in vikal celo noč: „Slava vitežkemu vojvodu Ljudevitu!“

II.

1. „Mercine, mercine horvatske!“ — tako je klel mejni grof friulski Kadolaus v svoji dvorani v Čedadu. V bedro mu je bila zaletela sulica horvatskega junaka v poslednji vojski, ktere je on bil poveljnik — in hudo je skelala rana.

„Hu, kako me zebe! Odejte me, odejte — ali ne — ne — denite preč odejo — prevročé mi je“ — tako je blodil — že smerti blizo — ranjeni grof Kadolaus. Petelin zapoje v bližnjem hlevu. „Zakolite mi žival, da se mi ne bode posmehovala — pa čakaj, čakaj horvatska derhal, ko ozdravim, bom ti nasadil velik vert samih visokih vešal.“

Solnce spet pomoli svojo rumeno ličice — Kadolaus pa izpusti svojo dušico.

V Čedadu pojejo celi dan po cerkvah žalostne pesmi, in drugi dan nesejo sjajni vitezi polomljene kosti mogočnega,

*) Iz Vodnikovega „Spomenika“ za pokušnjo.